

Understanding the 13 Middos HaRachamim

Part II – Thirteen Magic Words or a Charge to Change?

Rabbi Postelnek, Young Israel Shomrai Emunah

(1) שמות פרק לד

(5) And the Lord descended in the cloud and stood with him there, and He called out in the name of the Lord. (6) And the Lord passed before him and proclaimed: Lord, Lord, benevolent God, Who is compassionate and gracious, slow to anger and abundant in loving kindness and truth, (7) preserving loving kindness for thousands, forgiving iniquity and rebellion and sin; yet He does not completely clear [of sin] He visits the iniquity of parents on children and children's children, to the third and fourth generations".

(ה) וַיֵּרֶד יי' בְּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יי'. (ו) וַיַּעֲבֹר יי' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא יי' יי' אֶל-רְחוּם וְחַנוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חַסֵּד וְאֶמֶת. (ז) נֹצֵר חַסֵּד לְאֲלֹפִים נֹשֵׂא עוֹן וּפֹשֵׁעַ וְחַטָּאָה וְנִקְיָה לֹא יִנְקֶה פְקֹד עוֹן אָבוֹת עַל בְּנֵים וְעַל בְּנֵי בְנֵים עַל שְׁלִשִׁים וְעַל רִבְעִים.

(2) תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יז עמוד ב

ויעבר ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאים - יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם ... אל רחום וחנון, אמר רב יהודה: ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כרת ברית.

(3) במדבר פרק יד

(11) The Lord said to Moses, "How long will this people provoke Me? How much longer will they not believe in Me after all the signs I have performed in their midst? (12) I will strike them with a plague and annihilate them; then I will make you into a nation, greater and stronger than they." (13) Moses said to the Lord, "But the Egyptians will hear that You have brought this nation out from its midst with great power. (14) They will say about the inhabitants of this land, who have heard that You, O Lord, are in the midst of this people; that You, the Lord, appear to them eye to eye and that Your cloud rests over them. And You go before them with a pillar of cloud by day and with a pillar of fire by night, (15) and if You kill this nation like one man, the nations who have heard of Your reputation will say as follows: (16) 'Since the Lord lacked the ability to bring this nation to the Land which He swore to them, He slaughtered them in the desert.' (17) Now, please, let the strength of the Lord be increased, as You spoke, saying. (18) 'The Lord is slow to anger and abundantly kind, forgiving iniquity and transgression, Who cleanses [some] and does not cleanse [others], Who visits the iniquities of parents on children, even to the third and fourth generations. (19) Please forgive the iniquity of this nation in accordance with your abounding kindness, as You have borne this people from Egypt until now." (20) And the Lord said, "I have forgiven them in accordance with your word..."

(יא) וַיֹּאמֶר יי' אֶל מֹשֶׁה עַד אַנְהוּ יִנְאַצְנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד אַנְהוּ לֹא יֵאֱמִינוּ בִּי בְּכֹל הָאֵתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ. (יב) אֲפָנוּ בְּדַבֵּר וְאוֹרְשָׁנוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתָךְ לְגוֹי גָּדוֹל וְעַצוּם מִמֶּנּוּ. (יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יי' וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי הִעֲלִית בְּכַחַךְ אֶת הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ. (יד) וַאֲמָרוּ אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי אַתָּה יי' בְּקִרְבֵּי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עֵינַי בְּעֵינַי נִרְאָה אַתָּה יי' וְעַנְנְךָ עִמָּד עֲלֵהֶם וּבַעֲמֹד עָנָן אַתָּה הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבַעֲמֹד אֵשׁ לַיְלָה. (טו) וְהִמַּתָּה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמִעֶךָ לֵאמֹר. (טז) מִבִּלְתִּי יִכְלַת יי' לְהַבִּיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר.

(יז) וְעַתָּה יִגְדַל נָא כַחַךְ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר. (יח) יי' אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חַסֵּד נֹשֵׂא עוֹן וּפֹשֵׁעַ וְנִקְיָה לֹא יִנְקֶה פְקֹד עוֹן אָבוֹת עַל בְּנֵים עַל שְׁלִשִׁים וְעַל רִבְעִים. (יט) סָלַח נָא לָעוֹן הָעָם הַזֶּה כַּגְּדֹל חַסְדְּךָ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁאַתָּה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד הַנְּהָ. (כ) וַיֹּאמֶר יי' סָלַחְתִּי כְּדַבַּרְךָ. (כא) וְאוּלָּם חֵי אֲנִי וַיִּמְלֹא כְבוֹד יי' אֶת כָּל הָאָרֶץ.

(4) מלבי"ם במדבר פרק יד

(יח-ט) ה' ארך אפים - הנה לא הזכיר מן הי"ג מדות אל רחום וחנון ואמת נוצר חסד לאלפים ונושא חטאה, כי אחר שגלה לו שרוצה לכלותם יען שראה שלא ישובו לעולם ואין להם שום תקנה, ושמה שרוצה לכלותם אינו מצד הנקמה על העבר רק כדי לתקן הקלקול בעתיד, כמשל בעל הכרם שנשחת כרמו שעוקר את הגפנים

הנשחתים כדי להציל את הגפנים שעדיין לא נשחת (כנ"ל פסוק י"ב), א"כ השחתה זו אינו מצד מדת הדין רק מצד מדת הרחמים שירחם על הכרם בל יושחת לגמרי ... והזכיר רק המדות שמצדם יבקש עליהם שהוא מדת ארך אפים שמבקש שיאריך אפו ולא יכלם תיכף רק יפקוד עון אבות על בנים בזמנים מתחלפי" ...

(5) רמב"ן במדבר פרק יד:יח

ולא ידעתי למה לא הזכיר: רחום וחנון, **אולי ידע משה כי הדין מתוח עליהם ולא ימחול לעולם, על כן לא בקש רק אריכות אפים** – שלא ימיתם כאיש אחד, ולא ישחטם כצאן במדבר, שימותו במגפה. ובעבור שלא בקש עתה רק אריכות אפים, אמר לו: סלחתי כדבריך (במדבר י"ד:כ) – שאהיה להם ארך אפים ורב חסד. והזכיר: פוקד עון אבות – לאמר שאם יראה שלא למחות עונם, יפקוד עון אבות על בניהם, ולארך אפים יקחם. ומזה היתה הגזרה לקבוע להם בכיה לדורות בלילה הזה, כי פקד עונם על זרעם.

(6) אלשיך במדבר פרשת שלח פרק יד פסוק כ

והנה כל זה הוא על ידי השלש עשרה מדות, וגם שהוא לשבוי. **אך באלו שלא שבו, ואני צריך להשמיט קצת המדות ולא השלש עשרה**, לא יהיה כן. על כן זאת שאלתי כי ועתה יגדל נא כח אדני – הוא שם האדנות כאשר דברת. כי גם שאין הגדלת כח כי אם בשלש עשרה מדות, **זה חסדך עתה שיגדל נא בשביל תשע מהם בלבד**. ... בהזכיר מאמרם ז"ל (ראש השנה יז ב) שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור ואמר עשו לפני כסדר הזה, וברית כרותה היא שאינם חוזרות ריקם. ושמעתי בשם ספר לבנת הספיר, שדקדק באומר **עשו לפני ולא אמר אמרו לפני**, כי בזה תשובה אל קצת בלתי נענים על יד הסדר הזה. שהוא כי **מה שנדר הוא יתברך שאינם חוזרות ריקם, הוא בעשותו אנחנו המדות ההם**. מה הוא אל עושה חסד ורחום וחנון, כן אנחנו, וכן על דרך זה בשאר. **אך באמירה ובלי מעשה לא יהיה כן**. ובזה נבא אל הענין. כי אמר משה, הנה לא הבטחת רק להיות לנו מעשה השלש עשרה מדות ולא דבור לבד. אך ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת, עם שיהיה לאמר שהוא בשביל אמירה והזכרה ולא מעשה. כי המעשה כעת אין להם כדלעיל:

(7) מאור ושמש בראשית פרשת ויחי

ונראה, שמפני כך הלכה פסוקה שאין הי"ג נאמרים רק בציבור כשיש מנין, ולא ביחידות. מפני שאין תלויה באמירה לבדה - רק בהעשיה; אם עושים המדות, כנזכר לעיל. והנה בהציבור, כשיש מנין אזי בכל אחד נמצא איזה מדה מ"ג מדות, בזה מדת 'רחום', בזה מדת 'חנון', בזה 'ארך אפים', בזה 'רב חסד', אזי קורא אני שפיר 'כל זמן שבני יעשו כסדר הזה אזי אני מוחל' כו', לאפוקי ביחיד, וקל להבין.

(8) רש"י מסכת ראש השנה דף יז עמוד ב

ברית כרותה לשלש עשרה מדות - הללו, **שם יזכירום ישראל בתפלת תעניתם** - אינן חוזרות ריקם

(9) תוספות מסכת ראש השנה דף יז עמוד ב

אומר רבינו תם דשני שמות הראשונים הם שני מדות כדאמרינן הכא אני ה' קודם שיחטא לרחם עליו ואני מרחם לאחר שיחטא אם ישוב ה' מדת רחמים הוא ולא כאלהים שהוא מדת הדין

(10) יג מדות הרחמים בסדר התפילה

Hashem, Hashem, Almighty, Merciful, Gracious, Slow to Anger, and Abundant in Kindness and Truth. Keeper of kindness for thousands of generations, Endurer of iniquity and transgression, and sin, and Acquitter of those who repent. And pardon our iniquity and our sin, and take us for Your inheritance. Pardon us, our Father, for we have sinned, forgive us, our King, for we have transgressed. For You, my Master, are good and forgiving, and abounding in kindness to all who call upon You

יקוק יקוק א-ל רחום וחנון ארך אפים ורב-חסד ואמת: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחסאה ונקמה: וסלחת לעוננו וילחטאתנו ונחלתנו: סלחת לנו אבינו כי חטאתנו. מחלת לנו מלקנו כי פשענו: כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך:

(11) תומר דבורה מדת רחום

There is not a person who sins and doesn't create an angel of destruction, as it was taught "one who transgresses acquires a prosecutor behold, that prosecutor stands before Hashem and

הרי לא יעשה האדם עון שלא יברא משחית כדתנן (אבות ד:יג) העובר עבירה אחת

says "he made me." And there is no creation that can exist without the sustenance of Hashem ... and how does he (the angel of destruction) exist? Strict justice would dictate "I Hashem will not sustain the sinner's angel of destruction He should go to the sinner and get sustenance from him!" And, at that point, the angel would go and take the soul of the one who made him or punish him accordingly to what he deserves. However, Hashem does not act in this way. Rather, He bears our sins and just like He maintains the entire world, He also sustains the angel of destruction

קונה לו קטיגור אחד. והרי אותו קטיגור עומד לפני הקב"ה ואומר פלוני עשאי. ואין בריאה מתקיימת בעולם אלא בשפעו של הקב"ה... ובמה מתקיים? הדין נותן שיאמר הקב"ה: אינן זן משחיתנו. ילך אצל מי שעשאו ויתפרנס ממנו". והיה המשחית יורד מיד ונוטל נשמתו או כורתו או נענש עליו כפי עונשו ... ואין הקב"ה עושה כן אלא נושא וסובל העון וכמו שהוא זן העולם כולו זן ומפרנס המשחית הזה...

(12) תומר דבורה מדת ארך אפיים

Hashem acts towards Yisrael in this way, saying, "what can I do to Yisrael who are my closer relatives. I am like a relative to them." For they are like His wife, and He calls them "My daughter", "My sister", "My mother"... and it is written "Yisrael His close nation". He literally has closeness with them and they are his children... [Hashem says] "What should I say – if I punish them, I am causing myself to suffer..."

תומר דבורה: הנה הקב"ה מתנהג עם ישראל בדרך זה, לומר, מה אעשה לישראל אוה קרובי, שאר בשר לי עמהם, שהם בת זוג להקב"ה, וקורא לה בתי, אחותי, אמי ... וכתוב (תהלים קמח:יד) ישראל עם קרובו. ממש קרובה יש לו עמהם ובניו הם. שאר בשר וסוף סוף הם נחלתו... ומה אומר, אם אענישם הרי הכאב עלי...

(13) רבינו בחיי שמות לד:

ארך אפים מדה כוללת הצדיקים והרשעים, וכן אמר משה לפני הקב"ה יש לך לעשות למען מדה זו שיש בך שאתה ארך אפים לכל, ואם אתה אומר שהם רשעים גמורים ואינם ראויים לאריכות אף אלא הם חייבים כליה הנה אתה רב חסד ועשית חסד עם כ"ו דורות שהיו מבריאת עולם עד מתן תורה שלא היו להם תורה ומצוה וזנת וכלכלת אותם במדת החסד, ואם אתה אומר אותם כ"ו דורות לא קבלו התורה ולא עברו עליה ולכך לא נתחייבו כל כך כמו אלו שקבלו ועברו **יש לך לעשות למען מדה זו שיש בך שהיא מדת אמת והוא חסד של אמת שאינו מצפה לתגמול**, ואם אינך מוחל להם בשביל מדה זו הנה אתה נוצר חסד לאלפים ויש לך למחול להם בזכות האבות שאתה נוצר חסד לאלפים ויש לך לנצור לישראל חסד האבות וזכותם, ואם אתה אומר תמה זכות אבות עשה למען מדה זו שבך שאתה נושא עון והם הזדונות, ופשע והם המרדים, וחסאה והם השגגות, ונקה והם הנסתרות, והוא שכתוב (תהלים י"ט:י"ג) מנסתרות נקני

(14) תומר דבורה סוף חלק א

עד כאן הגיעו י"ג מדות שבהן יהיה האדם דומה אל קונו שהן מדות של רחמים עליונות, וסגולתן כמו שיהיה האדם מתנהג למטה כך יזכה לפתוח לו מדה עליונה מלמעלה ממש כפי מה שיתנהג כך משפיע מלמעלה וגורם שאותה המדה תאיר בעולם, ולכך אל ילוצו מעיני השכל י"ג מדות אלו והפסוק לא יסוף מפיו כדי שיהיה לו למזכרת כאשר יבא לו מעשה שיצטרך להשתמש במדה אחת מהן יזכור ויאמר הרי דבר זה תלוי במדה פלונית איני רוצה ללוצ ממנה שלא תתעלה ותסתלק המדה ההיא מן העולם.